

in pomenu poznoantičnih refugijev Rifnika in Ajdovskega gradca nad Vranjem. S tem bi bilo celo poglavje o poznoantičnem času v Noriku bistveno dopolnjeno in zaokroženo. Rifnik in Vranje bi s tem dobila mesto v sintetičnem delu, kot jima gre. Tako je pa to naloga, ki čaka bodoče raziskovalce.

Irena Sivec-Rajterič

Harald von Petrikovits, Beiträge zur römischen Geschichte und Archäologie, 1931 bis 1974. (Beihefte der Bonner Jahrbücher, Band 36) Bonn: Rheinland-Verlag GMBH, 1976, velika 8°, 667 str., ilustracije, načrti.

Avtor je bil ravnatelj Porenskega deželnega muzeja v Bonnu in je leta 1974 šel v pokoj. Ustanova, ki jo je bil vodil, se je v želji, da se mu oddolži za trud, ki ga je posvetil njenemu razvoju, odločila, da mu namesto običajnega »zbornika v čast« izda izbor njegovih najvažnejših del. S tem ni naredila usluge zgolj piscem zbornikov, marveč predvsem vedi in nam vsem. Oživila je sestavke, ki so pogosto odročno objavljani in jih raziskovalec zato včasih prezre; in nam dala v elegantno opremljeni knjigi v roko vse, kar je jubilat važnega napisal, in tudi njegovo bibliografijo.

Pogrešam dvoje. Prvič, da nekaterih svojih študij bibliografsko in tematsko ni ažuriral; drugič, da delu ni priključen indeks. Seveda smo zadovoljni tudi s tem, kar smo dobili, posebej še mi. Pozabiti namreč ne smemo, da je avtor doštudiral na Dunaju, da se je mnogo ukvarjal s problematiko Norika, Panonije in Dalmacije, kot kažeta tudi v tem izboru ponatisnjeni študiji iz Vjesnika za arheologijo i historiju dalmatinsku ter iz Arheološkega vestnika, da je bila njegova neobjavljena (a v rokopisu dostopna) disertacija posvečena temu prostoru in je nosila naslov *Zur Religionsgeschichte der Adrialänder in römischer Zeit* (Diss. Wien 1933). Nekateri v disertaciji načete teme ga še danes zanimajo, kot včasih pove v zasebnem pogovoru.

Ob izredno pestri vsebini, kjer najdemo skoraj za vsako raziskovalno smer nekaj zanimive snovi, naj opozorim predvsem na članke s problematiko, ki je nam bližja. S pridom bomo brali poročila o izkopavanjih, tako na primer templja Izide-Noreje iz kraja Hohenstein v dolini Glane na Koroškem. V knjigi

najdemo nekaj za naša območja važnih epigrafskih doprinosov. V enem od njih je odlično rešil okrajšavo na Coelijeve nagrobniku, ki dotlej ni bila zadovoljivo pojasnjena, namreč okrajšavo za centuriona, udeleženca poraznega pohoda P. Kvinktilija Vara v Teutoburškem lesu. Poleg tega je redakcija izbrala iz njegovega opusa analitične poskuse k rimski keramični produkciji, nekaj člankov, ki obravnavajo bodisi historično-kronološke probleme (iz obdobja obeh Makrinov, Arminija), bodisi vprašanja o kontinuiteti mest, nekaj prispevkov je iz umetnostne zgodovine, ter, dalje, je tu analiza poselitvenega prostora Varcijanov, plemen iz območja Siscije, kot tudi doprinos k naselju Aquae Iasae-Darugar, ter prispevki k rimski vojaški arheologiji.

Jaroslav Sašel

F. Freising, Die Bernsteinstrasse aus der Sicht der Strassenrassierung (Archiv für die Geschichte des Strassenwesens. 5.) Bonn-Bad Godesberg: Kirschbaum Verlag, 1977, 8°, 60 strani z ilustr., 1 zemljevid.

Knjižica ima razburljiv naslov, posebej za tiste, ki se zanimajo za ceste — ni jih malo — in za raziskovalce na območjih, po katerih je jantarska pot tekla. Vendar naslov malo zavaja. Od Baltskega morja do Donave namreč pot ni bila niti trasirana, kaj šele izgrajena cesta, ni bila *Bernsteinstrasse*, kvečjemu *Bernsteinweg*. Seveda ima tudi pot smer, morda celo »traso«, vendar so bile to od prazgodovinskih časov uhojene tovarne smeri, ki so vodile kljub temu, da jih moderni inženir rad interpretira kot *Fernstrasse*, vijugasto od naselja do naselja, od gradišča do gradišča, ne premočrtno od izhodišča do tržišča, skratka, tako kot so vmesne postaje nastajale in se razvijale (in tudi zamirale) in, skratka, podobno kot Sven Hedinova *Seidenstrasse* ali nekdanja karavanska pota lovcev na sužnje. Podobno velja, kot rečeno, za jantarsko pot od Baltskega morja do Donave. Od Donave, to je severne meje rimskega imperija, do Mediterana pa je bila nekdanja prazgodovinska pot že v teku 1. stoletja po Kr. izgrajena in trasirana kot rimska državna cesta.

Freising, ki je izvedel analize, je ugleđen cestni inženir. Knjižico je napisal

dinamično in nadvse zanimivo. Pri pisanju je vsestransko upošteval arheološke izsledke in najdbe, ki so jih šele v zadnjih desetletjih ugotovili oziroma našli in s tem omogočili tovrstne študije. Pomislek, ki sem ga uvodoma navedel, ga pri delu ni oviral, čeprav se je v veliki meri zavedal negotovosti na terenu. Njegov cilj je bil — na osnovi starih poskusov in študij, predvsem geografov, historikov in arheologov, ob upoštevanju najnovejših starinoslovskih poselitveno-ekonomskih pogledov — poiskati, kje je najverjetnejše potekalo karavansko transportiranje. Pozabiti tudi ne smemo — to se v delu ne pokaže dovolj jasno — da je bilo tovornih smeri več, podobno kot je bilo v toku razvoja legende o begu Argonavtov več Argonavtskih poti. Predvsem pokaže Freisingova analiza, kako je treba pri specifičnih raziskavah (ki jih bo vedno več) vključiti starinoslovska dognanja, jih izkoristiti in narediti »praktično porabna«. Vsekakor je knjižica osnovnega pomena tako zaradi metode kot posebej zato, ker daje sinoptičen pregled nad problematiko in upošteva nove izsledke. Morda bi ji koristila še tesnejša povezava z arheologi, kar bi se izkazalo v bibliografskem pregledu in v nekaterih posebnih odstavkih kot jantar in antična literatura ter podobno, čeprav ni v njih težišče dela.

Snov je razdeljena na štiri oddelke: Osnove za študij; domnevne prometne smeri; vloga in lega Karnunta s tega vidika; potek poti od Čeških vrat do Baltskega morja. V prvem analizira in prikaže v skrbnih grafičnih podobah jantarjeva najdišča in njegovo ceno v starem veku (s kartama glavnih najdišč jantarja in najdišč rimskega denarja izven imperija), dalje obravnava jantar kot trgovski predmet (ki dobiva delno tudi vlogo denarja; težnja po izključevanju prekupčevalcev pospešuje stvaritev najkrajše možne povezave), analizira pogoje za varno transportiranje in potovanje (določene smeri, prisilna vmesna prodaja? vpliv eventualnega lastninskega prava); pokaže na podatke, ki jih nudita arheologija in antična geografija (arheološke karte, razširjenost rimskega izvoznega materiala po tipih, napake v antični geografski literaturi in zemljevidih). Nato opiše transportne možnosti (posebej vodna pota, ki jih ne gre vrednotiti previsoko), vozila in pota (prevoznost na raznovrstnih tleh, teža), prehod čez

reke (razni problemi z brodovi, mostovi), čas za potovanja in klimatske pogoje (predvsem maj—september), dnevno zmogljivost (treba je računati po 20 km dnevno), nekaj splošnih pravil, ki veljajo za trgovska pota (izogibanje planin, prehod preko rek, odnos do raznovrstnih naselij). Poglavlje konča z ugotovitvijo, da ljudje vselej poiščejo najboljšo smer in pot, ki jo dopuščajo politične razmere in geografski položaj.

V naslednjem poglavju prikaže štiri doslej domnevane smeri karavanskih potov za tovorjenje in trgovanje med Mediteranom in Severom. Prva gre po morju okrog Pirenejskega polotoka, druga od Masilije po dolini Rone v Porrenje, tretja od Akvileje okrog Vzhodnih Alp na Carnuntum, četrta od črnomoškega mesta Olbija čez Kijev.

Sledi poglavje o vlogi in legi Karnunta v omrežju tovornih poti na dolge proge. Carnuntum je bilo sprva naselje keltskih Karnov. Mesto je bilo v rimski dobi veliko še za naše predstave: cenimo ga na 50 000 prebivalcev, z močno garnizijo, letnim in zimskim pristanom rečnega vojnega in civilnega brodograja, upravno središče province Panonije, veliko trgovsko vozlišče, ki sta ga z boka ščitila Brigetio in Vindobona. Položaj mesta kaže, da je tovarna pot proti severu tekla skozi Češka vrata (ne pa preko prelaza Jablunka, v tem primeru bi se namreč obdonavsko naselje razvilo nekje pri Bratislavi) in je merila do Gdanska in nazaj 1800 km. Potovanje je trajalo skupaj ca. 135 dni, to je — vse vračunano — štiri mesece in pol, torej vse poletje (maj—september), ki edino pride v poštev za tovorjenje. Ker je možnih poti od Karnunta proti Gdanku več — 1. vzdolž Morave, 2. čez Koričany in Kromeříž, 3. čez Brno in Olomouc (s tremi variantami) — jih avtor v nadaljnjem analizira in primerja z naslednjih vidikov: dolžina in vložena energija, sestava tal, brest in brod, orientacijski pripomočki, oskrbovalne baze, najdbe in rimske stavbe, srednjeveška tovarna pota. Te preiskave pokažejo, da je resno računati le s tretjo traso, to je Carnuntum — brod čez reki Dije in Jihlava do brodov na rekah Svrátka in Svitávka (ob izstopu le-teh iz hribovja), nato pod strmim platojem Dražanská vysočina do edinega mesta, kjer je mogoče prebresti razdeljeni reki Moravo in Bistrico, pod robom pogorja Odre (v tekstu Oderge-

birge; Bohumín = Oderberg) do Moravskih vrat, medtem ko dalje (= zadnje poglavje) večjih terenskih težav ni.

Na kraju dodaja napotke za nadaljnja raziskovanja, opozarja, kako pomembno je ugotavljati vsakovrstne stare vodne regulacije; dalje, priporoča fotografiranje za letal in podobno.

Delo zaključuje pomanjkljiva in nesistematična bibliografija, prožen seznam krajevnih imen z ustreznimi prevodi in enačenji ter zelo dobra velika karta s pazoritvijo tras.

Jaroslav Sašel

Melinda Kaba, Die römische Orgel von Aquincum (3. Jahrhundert). Mit einem Beitrag von Ernő Gegus: Spektralanalytische Untersuchung der Bestandteile der Orgel von Aquincum. (Musicologia Hungarica, 6.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976, 89, 144 str., 26 risb, 55 tabel.

Najdba v Akvinku 1931. leta (L. Nagy, Die Orgel von Aquincum, Budapest 1933) je obogatila kulturno zgodovino in posebej glasbeno zgodovino z dragocenim členom v razvoju glasbil — hidravlo ali hidro, kot jo imenuje pripadajoči donatorski napis, rimskimi hidravličnimi orglami. Izkopali so jih ob gradbenih delih v južnem delu rimskega Akvinka, v kletnih prostorih v požaru uničene stavbe 3. stoletja. V požaru je bilo uničeno leseno ohišje, kovinski deli pa so v toliki meri ohranjeni, da omogočajo dokaj zanesljivo rekonstrukcijo. Najdba je seveda dobila častno mesto v majhnem, a bogatem muzeju Akvinka, vendar je bila med vojno kljub temu, da so jo zaščitili in shranili na varnem mestu, poškodovana in izgubilo se je nekaj delov. Vprašljiv je bil vsekakor tudi restavratorski poseg leta 1958, ko so originalne sestavne dele dopolnili in tako napravili rekonstrukcijo. Zato se je muzej povezal z madžarsko Akademijo, ki je leta 1967 imenovala posebno komisijo in pod njenim vodstvom je bila izvedena ponovna konzervacija. V toku dela so se pojavili mnogi za pravilno rekonstrukcijo važni detajli, ki jih Nagy ni mogel opaziti, in tako se je pokazala potreba, da se celotna najdba z dobrimi risbami in fotografijami ter z vsemi rezultati novega posega objavi. To nam prinaša knjiga Melinde Kaba.

Kratkemu uvodu (7–10) sledi katalog (Beschreibung der Orgel, 11–39), pa

nekaj podatkov o vprašanih tonskega sistema in konstrukcije (Der Klang der Orgel, 40–41) in spisek rimskodobnih upodobitev orgel (42–43). Na str. 45–53 nato Ernő Gegus daje rezultate spektralne analize posameznih delov orgel, kjer ugotavlja zanimive razlike v zlitini za posamezne funkcionalne dele. Sledi 26 risb po katalogu in 55 tabel s fotografijami izkopišča, razstavljenih orgel, konzerviranih sestavnih delov, rekonstrukcij in upodobitev na rimskodobnih spomenikih. Knjigo zaključuje register (143–144).

Orgle je leta 228 poklonil kolegiju centonarijev prefekt istega kolegija in član mestnega sveta Gaj Julij Viatorin — tako nam pove bronasta napisna ploščica, ki je bila sestavni del instrumenta. Imajo 52 piščali v 4 vrstah po 13 (1 vrsta odprtih in 3 zaprtih) (najdaljši fragment 21 cm, premeri od 0,7 do 1,8 cm), 4 registre za vklapljanje vsake vrste posebej ob strani, spredaj pa 13 nastavkov za tastaturo z vzmetnim sistemom za vračanje tipk oziroma zapiralnih ploščic v prvotni položaj. Od sistema vpihavanja ni nič ohranjenega, vendar bi pa iz imena na napisu sledilo, da je bil pogon na vodo. Ohišje iz smrekovega lesa (resonančni vložki so bili iz hrastovega) je bilo obito z okrasnimi bronastimi letvami, prečni vezni trak piščali pa se je na obeh straneh zaključeval z veliko figuralno okrašeno aplikco.

Razumljivo je, da je tako dobro ohranjen instrument odprl vprašanje možnosti rekonstrukcije tonskega sistema glasbe, ki se je na njem izvajala. Že leta 1932 je tvrdka Angster iz Pečuha izdelala prvo rekonstrukcijo orgel, in ta je prišla v vse priročnike o zgodovini glasbil. Tvrdka Walcher iz Ludwigsburga pa je leta 1969 izdelala nov model in kot rezultat študija ob tej rekonstrukciji je izšla knjiga W. Walcher-Mayer, Die römische Orgel von Aquincum, Stuttgart 1970 (z razpravami o antični glasbi C. Strouxa in J. Lohmanna). Na podlagi novih rezultatov ob konzervaciji je K. Szigeti objavil razpravo Die ungelösten Probleme der römischen Orgel von Aquincum, Studia Musicologica 13, Budapest 1971, 3 ss. Vsekakor je zavrnjena prvotna razlaga (Angster), da imamo opravka s kromatično lestvico. Po Szigetiju odprte piščali dajejo 13 tonov diatonične lestvice (brez b) od a" do c'.